

ARŞİV BELGELERİNE GÖRE OSMANLI-POLONYA İLİŞKİLERİNDE ESİRLER (1916-1923)*

Ahmet ALTINTAŞ*

Öz

Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla birlikte savaşın kaçınılmaz sonuçlarından birisi de esirler olmuştur. Osmanlı Devleti'nin elinde bulundurduğu Polonyalı savaş esirlerinin durumu, konuyla ilgili aracı devletlerin tutumu, aydınlatıcı bilgiler vermektedir. Aynı şekilde Polonya'da bulunan Osmanlı savaş esirlerinin sağlıkları, hayatlarına nasıl devam ettikleri konuyla ilgili üçüncü ülkelerin tavırları ve bu konudaki çalışmaları konuya ışık tutacak muhtevadadır.

Polonyalı subay Olgierd Gorka'nın İstanbul'daki çalışmaları sonucunda hükümetine sunduğu raporlar konuyu detaylandırıcı içeriğe sahiptir. Çylka Konig olayı ve diğer iyi niyetli karşılıklı çabalar sonucu Polonyalı sivil ve asker esirlerin ülkelerine dönmelerinin sağlanması sonucunda Polonya Hükümeti'nin teşekkürü ve yapmış olduğu jestler Türkiye-Polonya ilişkilerinin artarak güçlenmesine katkı sağlamıştır.

Bu çalışmada Osmanlı-Polonya ilişkilerinde esirlerin önemi, esirlerin iki ülke arasında nasıl bağ oluşturdıkları, iyi ilişkilerin başlaması ve gelişmesindeki etkileri ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler

Birinci Dünya Savaşı, Savaş Esirleri, Sivil Esirler, Zygmunt Maciejewski, Olgierd Gorka, Çylka Konig, Polonya, Osmanlı Devleti

PRISONERS IN OTTOMAN-POLAND RELATIONS BASED ON ARCHİVES (1916-1923)

Abstract

With the beginning of the World War 1 one of the inevitable consequences of the war was the prisoners. The situation the Polish prisoners of war captured by the Ottoman Empire, the attitudes

* "Bu makale, Türk Tarih Kurumu ve Varşova Üniversitesi işbirliği ile 5-9 Haziran 2014 tarihleri arasında Polonya'da gerçekleştirilen, Uluslararası Türkiye Polonya İlişkileri Konferansı (Temas Alanları 1414-2014) sempozyumunda sözlü olarak sunulan metnin genişletilmiş halidir.

* Doç. Dr., Afyon Kocatepe Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi, Afyonkarahisar/Türkiye. altintas@aku.edu.tr

of the intermediary states related with the issue, Red Cross reports give us enlightening information. Likewise the health of Ottoman prisoners of war, how they survived, the attitudes of the intermediary states related with the issue was studied by the Red Crescent to shed light on this issue.

The reports submitted by the Polish officer Olgierd Gorka to his government as a result of his studies in Istanbul has very elaborative content. Çylka Konig incident and repatriating Polish civilian and military prisoners after the other well-intentioned mutual efforts resulted with Polish government's acknowledgement and other gestures have been contributed Turkish – Poland relations to become stronger.

In this study; I will present the importance of the prisoners in Ottoman – Poland relations, how the prisoners created a link between two countries, and the effects of the initiation and the development of good relations.

Keywords

The World War I, Prisoners of War, Civilian prisoners, Zygmunt Maciejewski, Olgierd Gorka, Çylka Konig, Poland, the Ottoman Empire

GİRİŞ

İlk çağlardan itibaren insanlar toplu olarak yaşamışlar önce aile, kabile, süläle, aşiret, gibi alt birlikler oluşturma ihtiyacı hissetmişlerdi. Daha sonra bu organizasyonların da yetersiz olduğunu fark edince şehir devletleri, bölge devletleri, pek çok bölgeleri bir araya getiren devletler kurmuşlardı. Bu devletler değişen şartlar karşısında imparatorluklar kurma başarısını göstermişlerdi.

İlk çağlardan itibaren savaşlar çeşitli boyutlarda ve biçimlerde gerçekleşmişti. Savaşların her nerede olursa olsun değişmeyen olgu ve kurallarından birisi de hiç şüphesiz esir, esirlik kavramları olmuştü. Esir, esire, üserâ, Osmanlı Türkçesi'nde kullanılan biçimleriydi. Etimolojik anlamda kelime Osmanlı Türkçesi'ne Arapça'dan geçmişti. Arapça'da "savaş tutsağı" karşılığında kullanılan esîr kelimesi, "ip vb. şeylerle sağlamca bağlamak" anlamındaki "esr" (isare) kökünden türemiş bir sıfattır. Bu kelimenin kök anlamından hareketle "mahpus" manasında kullanıldığı da görölmektedir.

Osmanlı Türkçesi kullanımlarında; esirci, esir tüccarı, esir pazarı, esirciler şeyhi, esirci gemisi, gibi tabirler köle alım satımı ile ilgilidir¹. Kelimenin çoğulu olarak üserâ kullanılmaktaydı².

Savaşlarda esir alınan kimseler için de savaş esiri, harp esiri, esir-i harp gibi kavramlar mevcuttu. Osmanlı Türkçesi'nin önemli başvuru kaynaklarından olan Kamus-ı Fransevî'de Şemsettin Sami, esir karşılığı olarak prisonnier, ère kelimesini vermektedir. Bir başka deyim olarak da prisonnier de guerre sözcüğünün karşılığında muharebede düşmanın eline esir düşmüş adam, esir-i harp açıklamalarını getirmişti³.

Yunanlılar kelimeyi "doulos", Romalılar, "Servus" şeklinde adlandırmışlardı⁴. Fransızca'da captivité; esaret, tabiiyet, mahkumiyet anlamındaydı⁵. Türk Hukuk Lügatine göre harp esiri; "Bir devletin askerî kuvvetlerine mensup olan, muharipler (askerler), gayr-i muharipler (askerî memurlar) ve bir askerî hizmeti ifâ veya askerî bir makamı işgal etmek suretiyle orduyu takip edenlerden düşman eline geçenlerdi.

"Harp esirleri ceza hukuku bakımından, bunları esir eden devletin askerî ceza kanunu hükümlerine tabidirler. Askerî mahkemelerde muhakeme olunurlar", şeklinde açıklanmıştı⁶.

¹ Ahmet Özel, "Esir", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. II, İstanbul 1995, s. 382; Terimlerin geniş açıklamaları için bkz, Mehmet Zeki Pakalınlar, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. I, İstanbul Millî Eğitim Basımevi, İstanbul 1983, s.552-553,

² Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu, *Okul Sözlüğü*, Ankara 1994, s. 277

³ Şemsettin Sami, *Kamus-ı Fransevi Fransızca'dan Türkçeye Lügat Kitabı*, Mihran Matbaası, İstanbul 1315, C. II, s. 1477.

⁴ Hasan Malay, *Çağlar Boyu Kölelik*, Ankara 1990, s. 13.

⁵ Şemsettin Sami, *age.*, C. I, s. 272.

⁶ Türk Hukuk Lügati, s. 117.

Genel Kurmay Başkanlığı tarafından hazırlanan sözlüğe göre Harp Esiri; milletlerarası antlaşmalardaki istisnâi durumlar dışında savaşılan kuvvetlerin, karşılıklı birbirlerinden aldıkları ve enterne ettikleri kimseler olarak, tarif edilmişti. Bu tarifte diğer tanımlamalardan farklı olarak hiçbir ayırım yapılmamış sivil ve asker esir ayırımına gidilmemişti. Bunun yanı sıra harp esiri; karşılıklı olarak alınan kimseler şeklinde nitelendirilmişti⁷.

La Haye Sözleşmesi'nde savaş esiri; meşru ve silahı alınmış bir düşman olarak değerlendirilmişti. Esirler, kendilerini esir eden şahsın esiri olmaktan çıkartılıp, savaştığı devletin esiri olarak sayılmıştır. Harp esiri kavramı içine sivil esirler de konulmuştur. 1929 ve 1949 Cenevre Sözleşmeleri'nde bu tarif kabul edilmekle beraber değişen şartlara göre bazı yeni ilaveler de yapılmıştır. Bu sözleşmelere göre harp esirlerine şu şekilde bir tanımlama getirilmişti.

1. Savaş kanunlarının hukuk ve görevleri yalnız orduyla sınırlı olmayıp, aşağıdaki şartları içeren milis askerlerle gönüllü kuvvetler de aynı kapsamda kabul edilmişti. Bu kişiler;

2. Başlarında sorumlu birisi bulunmak,

3. Uzaktan ve sabit seçilebilir fark ettirici işaretlerinin bulunması,

4. Kesin olarak silah taşımaları,

5. Eylemlerinde savaş kanunlarına ve adetlerine uymaları, milis ve gönüllülerden oluşan bir kuvvet, ordunun bir bölümünü meydana getirebilirdi.

6. Düşman tarafından işgal olunmayan arazideki halkın, düşman kuvvetlerinin yaklaşması üzerine silaha sarılan ve açıkça silah taşıyan kişiler de savaşçı sayılacaklardı.

7. Birbirleriyle savaşılan askerlerin silahlı kuvvetleri savaşılan ve savaşımayan kuvvetlerden meydana gelebilirdi. Düşman tarafından esir edilenler her iki tanımlamada da bulunsalar dahi savaş esiri uygulamasına tabi tutulacaklardı⁸.

Daha sonraki dönemlerde özellikle İkinci Dünya Savaşı'nda ortaya çıkan mecburî zorunlu nedenlerden dolayı yeni hükümlerin kabul edilmesi zorunluluk halini almıştı. Askerî uçakların sivil personeli, silahlı kuvvetlerin hizmetinde çalışan diğer sivil personel, ticaret filolarının personeli, sivil havacılık mensupları da savaş esiri tanımı içine alınmıştı⁹.

⁷ Genel Kurmay Başkanlığı, *İngilizce-Türkçe Askerî Terimler Sözlüğü*, Genel Kurmay Başkanlığı Yayınları, Ankara 1971, s. 482.

⁸ Muzaffer Kıran, *Harp Esirleri*, Ankara 1958, s. 75.

⁹ Mehmet Çanlı, *Millî Mücadele Döneminde Türk-Yunan Esirleri ve Mübadelesi, (1920-1923)*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 1993, s. 8.

Esirler ikili antlaşmalarda da savaş esirleri ve sivil tutuklular olmak üzere iki kısma ayrılmış uygulamalar bu esas göz önünde bulundurulacak yapılmıştı..

Yunanistan ve Türkiye'nin, her birinin elinde bulunan savaş esirleri ve sivil tutukluların mübadelesi bu hükümetler arasında 30 Ocak 1923 günü Lozan'da imza edilmiş olan özel antlaşmanın konusunu oluşturmaktadır, denilmiştir¹⁰.

Çalışmamızda Birinci Dünya Savaşı sürecinde Osmanlı-Polonya ilişkileri esirler açısından ele alınacaktır. Bu kapsamda Polonyalı sivil ve asker esirlerin durumları, hukuki statülerinin ne olduğu, tabiiyet meseleleri, Rus vatandaşı sayılıp sayılmayacakları, esirlerin ülkelerine iadeleri, bu işlemler esnasında karşılaştıkları zorluklar değerlendirilecektir.

BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI BAĞLAMINDA POLONYALI SAVAŞ ESİRLERİ

Osmanlı-Polonya İlişkileri

Osmanlı Devleti ile Polonya ilişkileri genel olarak ele alındığında daha çok dostluk çerçevesinde değerlendirilebilecek bir seyir izlemiştir. Polonya Osmanlı terminolojisinde Leh, Lehistan, Lehliler gibi adlarla anılmıştır. Zaman zaman da belgelerde Polonez olarak isimlendirilmiştir. Osmanlı Devleti'nin Eflak-Boğdan, Lehistan bölgelerini kendi topraklarına katmasının ardından bölge uzun süre barış ve istikrar içinde yaşamış, zaman zaman ufak tefek ayaklanmalar olmuş ise de bu genel olarak iyi bir seyir izleyen Osmanlı-Polonya ilişkilerini zedeleyecek dereceye ulaşmamıştır. Mülteciler Meselesi olarak adlandırılan Macarların Osmanlı topraklarına ilticaları esnasında bir kısım Polonyalı da Osmanlı Devleti'nin hoşgörüsüne sığınmıştır. Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti bilindiği üzere Almanya'nın yanında Rusya'nın rakibi olarak savaşa katıldığından dolayı Osmanlı-Polonya ilişkilerinin de genel seyri Alman-Rus rekabetinin Osmanlı Devleti'ne etkisi olarak kendini göstermiştir.

1917 yılı Nisan ayına gelindiğinde Almanlar Doğu Cephesi'nde yeni bir hamle yapma ihtiyacı hissetmişlerdi. Alman Orduları Rusları yenmişler Avusturyalılar, savaşın başında ele geçirdikleri Belgrat'ı geri vermek durumunda kalmışlardı. Avusturyalılar Ruslara yenilerek Galiçya'yı kaybetmişlerdi. 1915 yılında Almanya-Avusturya ittifakıyla yapılan hücumda Galiçya da Ruslardan geri alınmıştı. Alman Orduları aynı yıl içerisinde Varşova, Kovno ve civarı Polonya topraklarını ele geçirmişlerdi. Bütün bu gelişmele-

¹⁰ Soysal, age., C. I, s. 131.

rin ardından 1916 yılında Ruslar Galiçya'ya tekrar hücum etmişlerdi. Osmanlı Devleti de Galiçya'da Almanlarla birlikte Avusturya'ya yardım olarak Ruslara karşı savaşıyordu. Bütün ittifak girişimlerine rağmen bu cephede Rusların ilerlemesine engel olunamamıştı. Bu gelişmeler ışığında, her iki taraf birbirlerine karşı genel bir üstünlük sağlayamamıştı. Bu dönemde savaşın kaderini değiştirecek iki çok önemli gelişme olmuştu. Amerika Birleşik Devletleri 2 Nisan 1917'de savaşa girmişti. Bu devletin savaşa girmesi ve kuvvetlerini Avrupa'ya çıkarması Almanya ve müttefiklerini zor durumda bırakmış, savaşın kaderi İtilaf Devletleri lehine değişmişti. İkinci önemli gelişme de Osmanlı Devletini de daha yakından etkileyecek olan Rusya'nın savaştan çekilmesiydi¹¹. Osmanlı-Polonya ilişkileri esirler özelinde değerlendirildiğinde 3 Mart 1918'de imzalanan Brest-Litovsk Antlaşması oldukça dikkat çekicidir. Rusya'da ihtilalin çıkması üzerine Rusya; Almanya, Avusturya-Macaristan, Osmanlı Devleti, Bulgaristan arasında 15 Aralık 1917'de Brest-Litovsk'da mütareke yapılmış ve ilgili cephelerde çarpışmalara son verilmişti. Bütün bu gelişmelerin ardından söz konusu devletlerle Rusya arasında 3 Mart 1918'de, Brest-Litovsk Barış Antlaşması imzalanmıştı. Antlaşmanın araştırma konusu ile ilgili ilgili maddeleri değerlendirildiğinde, Osmanlı Devleti ile Rusya arasındaki savaş durumu sona erecek ve taraflar karşılıklı olarak asker ve sivil savaş esirlerini serbest bırakacaktı¹². Osmanlı Devleti ile Polonya arasındaki sivil ve asker esir değişimi, tabiiyet konuları, vefat eden esirlerin definleri, eşyalarının gönderilmesi Brest-Litovsk Antlaşması'nın imzalanmasından sonra yeni bir ivme kazanmıştı.

Polonyalı Esirlerin Ülkelerine İadesi

Osmanlı Devleti Polonya ile süre gelen tarihi iyi niyetinin bir göstergesi olarak Beyrut Vilayeti'nde bulunan Cylka König ve çocukları David, Mosche beraberinde olduğu halde Polonya'nın Bendz'in Kasabası'ndaki kocasının yanına gitmelerine izin verilmesi konusunu gündemine almıştı. Bu konudaki kararını kesinleştirmek için de Almanya'yla istişare etme gereği hissetmiştir¹³. Özeldde König olayı genelde ise Osmanlı Devleti'nin muhafazası altında bulunan Polonyalı sivil ve asker esirler konusu, beraberinde birçok tartışmayı da getirmiştir. Müzakere konularından en önemlisi Osmanlı Devleti'nin muhafazası altında bulunan Polonyalıların kayıtlarda Rus tebaası olarak geçmeleriydi. Bu durum Osmanlı Devleti'nin elinde bulunan

¹¹ Rifat Uçaroğlu, *Siyasi Tarih*, Der Yayınları, İstanbul 2013, s. 502.

¹² Antlaşmanın önemli maddeleri; 1. Osmanlı, Almanya, Avusturya-Macaristan ve Bulgaristan Devletleri ile Rusya Devleti arasındaki savaş durumu sona erecekti. Rusya, Doğu Anadolu'da işgal ettiği yerler ile Ardahan, Kars ve Batum'dan hemen çekilecekti. Rusya, yeniden kurduğu da dahil olmak üzere, bütün ordularını terhis edecekti. Rusya; Polonya, Litvanya, Estonya, Letonya'yı boşaltacaktı. Ayrıca Letonya ve Estonya halkından tutuklanan ve göç ettirilenleri serbest bırakacaktı. 10. Asker ve sivil savaş esirleri karşılıklı olarak geri verilecekti. Uçaroğlu, *age.*, s. 503.

¹³ BOA. HR. SYS., 2136/9-1.

Polonyalı sivil ve asker esirlerin ülkelerine iadelerinde karşılaşılan en önemli sorunların başında gelmişti.

1918 yılının başlarından itibaren Osmanlı Devleti'nin muhafazası altında çok fazla Polonyalı sivil ve asker esirin kalmadığı görülmektedir. Osmanlı Devleti elinde bulundurduğu sivil esirleri söz konusu tarihten evvel ülkelere göndermiş öncelik olarak da zor durumda olan, kimsesiz ve rahatsız olanlar bu durumdan yararlandırılmışlardı. Bu politikanın ana amacının Osmanlı-Polonya ilişkilerinin müspet yönde etkilenmesi olduğu görülmektedir. Bu siyasetin ana belirleyicileri olarak da Dışişleri Bakanlığı ile Harbiye Nezareti'nin etkin olduğu müşahede edilmektedir. Polonyalı esirlerin ülkelere iadesi konusu 1918 yılının ilk aylarından itibaren gündeme gelmiş konuyla ilgili olarak Varşova Askeri Hükümeti'nin izni ile Polonyalı esirlerden bir kaçının mecbur sebeplerden dolayı memleketlerine dönmelelerine izin verilebileceği İstanbul Alman Askeri Murahhası'nın uygun görüşü doğrultusunda gündeme gelmişti. Bu konudaki çalışmaları yürütenlerin başında Polonya Krallığı tarafından Osmanlı Devleti'nde görevlendirilen Zygmunt Maciejewski gelmekteydi¹⁴.

Maciejewski'nin Çalışmaları

Maciejewski, Osmanlı Dışişleri Bakanlığı'na başvurarak Polonya sınırları içinde doğan Polonyalıların yeni tabiiyetlerinin tasdiğiyle bunlara resmi belgelerinin verilmesini istemişti. Bu başvuru üzerine Polonyalıların hukuki durumları Bab-1 Ali Hukuk Müşavirliği'ne intikal ettirilmiş yapılan inceleme sonucunda Almanya ve Avusturya-Macaristan hükümetleri tarafından yeniden teşkiline teşebbüs edilen Polonya Hükümeti'nin mevcut durumda ne muayyen ne de kararlaştırılmış bir sınıra sahip olmadığı sonucuna varılmıştı. Bab-1 Ali Hukuk Müşavirliği değerlendirmelerinin devamında; yeni kurulan Polonya Hükümeti'nin siyasi bir teşkilata ve idareye de sahip bulunmadığını, bir siyasi yapının devlet olarak değerlendirilebilmesi için asgari şartların oluşmadığını, bütün bu nedenlerden dolayı Osmanlı Devleti'nin ne doğrudan ne de dolaylı olarak Polonya Hükümeti'ni tanımadığını dile getirmişti¹⁵. Bab-1 Ali Hukuk Müşavirliği mütalaasında; yaşanan an itibarı ile Polonya halkından olup Osmanlı Devleti'nin muhafazasında bulunan Rusya tebaasını müstakil bir devlet tebaası sıfatıyla tanımanın mümkün olmayacağından Polonyalıları da Rus tebaası ad etmenin zaruretten olduğunu bildirmişti.

Bab-1 Ali Hukuk Müşavirliği, Maciejewski 'nin daha önceki hukuki başvuruları üzerinde de açıklama yapma ihtiyacı hissetmişti. Maciejewski 'nin

¹⁴ BOA. HR. SYS., 2228/39.

¹⁵ BOA. HR. SYS., 2228/39-2

söz konusu olan hukuki başvurusunda; Osmanlı Devleti'nin iç vilayetlerine sürgün edilip sonra İstanbul'a dönmelerine izin verilen Polonyalılara İstanbul Vilayeti memurlarının düzenledikleri belgelerde tabiiyetlerinin Polonyalı olarak gösterildiğini İstanbul Polis Müdüriyeti tarafından söz konusu belgelerin tabiiyetle ilgili kısımlarının Rus tebaası şeklinde değiştirilmesine teşebbüs edildiğini dile getirmişti. Maciejewski'nin bu tespitlerine karşı Bab-ı Ali Hukuk Müşavirliği açıklamasında; Maciejewski'nin söz konusu ettiği Polonyalıların düşman devlet tebaası olarak değerlendirildiğini bundan dolayı Osmanlı Devleti'nin savaş halinde bulunduğu bir devlet tebaasına karşı baskı tedbirlerini istediği gibi uygulayabileceğini, söz konusu ülke vatandaşlarına farklı muamele yapmaya yetkili olduğunu ifade belirtmişti¹⁶. Bab-ı Ali Hukuk Müşavirliği tüm değerlendirmeleri dikkate alarak yapılan uygulamaları, evrakları tanzim etmenin İstanbul Vilayeti memurları tarafından tabiiyet kısmına yazılan Polonya teriminin hukuki karşılığının Polonya Hükümeti'nin siyasi varlığını tanımak anlamına gelmeyeceğini açıklamıştı. Polonya Krallığı Siyasi İşler Dairesi tarafından Osmanlı Devleti'nde bulunan Polonya tebaasıyla savaş esirlerine yardım için görevlendirilmiş Maciejewski'nin kimliğinin de resmi olarak tanınmadığı, bütün bu gerekçelerden dolayı söz konusu hukuki başvurularının kabul edilemeyeceği Bab-ı Ali Hukuk Müşavirliği'nin sonuç değerlendirmesinde yer verilen konular arasında olmuştu. Bab-ı Ali Hukuk Müşavirliği bütün hukuki mütalaalarının ardından sonuç olarak siyasi şartların gelecekte alacağı şekle göre Polonya'nın siyasi kimliği ve halkı hakkında alınacak kararın daha çok siyasi şartlar göz önünde bulundurularak alınmasının daha doğru olacağını dile getirmişti¹⁷.

Maciejewski'nin Osmanlı Devleti'nin muhafazasında bulunan Polonyalılarla ilgili teşebbüslerinin devam ettiği görülmektedir. 23 Ocak 1918 tarihli bir başvuruyla Maciejewski, Osmanlı Dışişleri Bakanlığı'ndan yukarıda ifade edilen hukuk gerekçelendirmede bulunarak Osmanlı Devleti'nin 1815 Viyana Konferansı'nda hududu tayin edilen ve sonradan istiklâli iade olunan Polonya dahilinde doğan Polonyalıların yeni milliyetlerinin tasdiki ile resmi evraklarının buna göre düzenlenmesini tekrar istemiştir¹⁸. Maciejewski bilinen tezinin yanı sıra özel bir istekte bulunmuştur. Polonya'nın mevcut sınırları içinde bulunan " Czestochowa " Kasabası'nda doğmuş " Simon Edelman" adında bir Polonyalının daha önce sürgün edildiği Beyşehir'de ikâmet ettirildiğini hanımı ve dört çocuğunun İstanbul'da yardıma muhtaç

¹⁶ BOA. HR. SYS., 2228/39-3

¹⁷ BOA. HR. SYS., 2228/39-4

¹⁸ BOA. HR. SYS., 2228/39-4

bir halde bulunduğunu dile getirmiştir. Maciejewski söz konusu kişilerle ilgili açıklamaları yaptıktan sonra özel bir durum yoksa "Simon Edelman"ın İstanbul'a dönmesine yardımcı olunmasını talep etmiş, bu isteği gerekli incelemelerin ardından olumlu karşılanmıştır¹⁹.

Esirlerin Ülkelerine İadelerinde Karşılaşılan Zorluklar

Polonyalı esirlerin ülkelerine iadesi konusu çeşitli vesilelerle gündeme gelmiş olduğu görülmektedir.

Viyana Sefareti'nden 8 Mart 1917 tarihiyle Dışişleri Bakanlığı'na gönderilen bir belgede Rusya'nın işgali altında iken son savaşta müttefiklerimiz tarafından işgal edilen ve Müstakil Polonya Krallığı'na dönüştürülen arazi sakinlerinden olan halkın adı geçen krallık tabiiyetinden oldukları bildirilmektedir. Viyana Sefareti bunun yanı sıra; Polonya tebaasından olanlara Almanya veya Avusturya-Macaristan Askeri Hükümeti tarafından verilen pasaportlara Polonya tebaasından bulduklarının işaret edildiğini bildirmiştir. Ayrıca, yeni krallık ahalisinden olup savaşın başlangıcından beri "enterne" edilenlerin iade ve memleketlerine dönüşlerine müsaade olunduğu, siyasi suçlarla itham edilenlerle Ortodoks Mezhebi'ne mensup olanların bu haklardan yararlandırılmadıkları, bağımsız olan Polonya şehirlerinde yazışmalarda, mahkemelerde Leh lisanının resmi dil olarak kabul edildiği ifade edilmiştir²⁰.

Lahey Sefareti'nin Dışişleri Bakanlığı'na 12 Mart 1917 tarihinde gönderdiği bir belgede Avusturya-Macaristan'ın Lahey Sefareti Ateşemiliterliği'ne mensup itibarlı bir Polonyalı görevlinin sefarete ziyarete geldiğinden bahsedilmektedir. İlgili şahsın söz konusu ziyaretinde; Polonyalıların Türklere karşı eskiden beri dostluk duyguları beslediklerini Cracovia'da yayınlanan Nova Reforma Gazetesi'nde yayınlanan bir makaleden söz ettiğini bildirmektedir. Söz konusu makalede, Polonyalılara Osmanlı Devleti'nin halihazırda Rus tebaası muamelesi edildiğini, kendilerine Rus taraftarı nazarıyla bakılmakta olduklarından bahsedildiğini, bu gibi açıklama ve yayınların Polonyalılar üzerinde kötü etki yaratacağını ifade etmiştir. Lahey sefiri, söz konusu şahsın Osmanlı Devleti'ne muhabbet besleyen Polonyalılara karşı Osmanlı Hükümeti'nin şefkatle yaklaşmasını bu konuda yardımcı olunmasını istediğini, dile getirmiştir²¹.

Osmanlı Devleti nezdinde bulunan Polonyalılara nasıl muamele yapılacağıyla ilgili Berlin Sefiri Hakkı Paşa aracılığıyla Almanya'da nasıl işlem yapıldığı araştırması yapılmıştır. Hakkı Paşa'nın konuyla ilgili 22 Mayıs

¹⁹ BOA. HR. SYS., 2228/39-1

²⁰ BOA. HR. SYS., 2346/12-2.

²¹ BOA. HR. SYS., 2346/10.

1917 tarihli raporu oldukça dikkat çekicidir. Hakkı Paşa, Almanya'nın Polonyalılara müstakil bir devlet tebaası muamelesi uygulamaya başlamadığını, bunun uluslararası hukuka aykırı olduğunu, Almanya'nın bir taraftan Polonya'yı Rusya'dan kopararak bağımsızlığını ilan etmiş olduğu halde Polonyalılara henüz Rus tebaası gibi muameleye devam etmesinin hukuk çıkmazı olduğunu dile getirmiştir. Hakkı Paşa, bunun gerekçesini savaş esirlerinin sayısını azaltmak ve bunların bir süre daha çalışmalarından istifade etmek olarak açıklamıştır. Paşa, bu uygulamanın Rusya ile yakında imzalanacak olan barış antlaşmasına kadar süreceğini dile getirmiştir²².

23 Mayıs 1917 tarihli Dışişleri Bakanlığı'ndan Osmanlı Ordusu Başkomutanlığına gönderilen bir belgede; yeni kurulan Polonya Hükümeti'nin gayr-i resmi vekili sıfatıyla İstanbul'a gelmiş olan Polonya Ordusu subaylarından Olgierd Gorka Polonya Dışişleri Bakanı Kont Wojciech Rostworowski tarafından önerildiğinden bahsedilmektedir. Belgede, Gorka'nın görevinin o dönem için Polonya milletine mensup esirlerin işlerini kolaylaştırmak, evraklarını takip etmek olarak tarif edilmektedir²³.

26 Kasım 1917 tarihli bir belgede; Polonyalı esirlerin ülkelerine iadesi konusu bir kez daha gündeme gelmişti. Dışişleri Bakanlığı'ndan Başkomutanlığa gönderilen belgede Polonyalı sivil esirlerin tahliye edilmiş olduğunu, sayıca çok az olan Polonyalı savaş esirlerinin dahi ülkelerine iadelerinin Polonyalılar tarafından çok hoş karşılanacağı ifade edilmişti²⁴.

Bu dönemde Osmanlı Devleti'yle Polonya arasındaki esirler konusundaki ilgi çekici olaylardan birisi de Çylka König olayı olmuştur. 8 Şubat 1918 tarihli belgede; Beyrut'da bulunan sivil esirlerden Çylka König'in David ile Mosche isimli iki çocuğuyla beraber Polonya'nın Bedzin Kasabasındaki eşinin yanına dönmesine izin verilmesi konusu dile getirilmiştir. Belgede; söz konusu ailenin Beyrut'dan ayrıldığı tarihin ve diğer ayrıntıların zamanında Almanya Sefareti'ne bildirilmesinin uygun olacağı ifade edilmiştir. Bütün bunlardan anlaşılacağı üzere Osmanlı Hükümeti'nin esir değişimi ve Polonyalı esirlerin ülkelerine dönüşleri konusunda Almanya ile görüş alışverişinde bulunduğu, Almanya'nın uygulamalarından etkilendiği görülmektedir²⁵.

Osmanlı Hükümeti farklı kurumları vasıtasıyla görüşlerini açıklamak durumunda kalmıştı. 24 Şubat 1918 tarihli Sadaret'ten Osmanlı Dışişleri

²² BOA. HR. SYS., 2346/15-3.

²³ BOA. HR. SYS., 2434/70-1, 2.

²⁴ BOA. HR. SYS., 2227/61-1

²⁵ BOA. HR. SYS., 2136/9-1, 2. Bu konudaki yazışmalar devam etmiştir. 16 Nisan 1918 tarihli bir başka belgede söz konusu ailenin Beyrut'tan İstanbul yolunu takiben Polonya'ya gitmelerine izin verildiğinden söz etmektedir. Belgede Beyrut Valiliği, İstanbul Vilayeti ve diğer ilgililere gerekli işlemlerin ve kolaylığın gösterilmesi talimatının verildiği İçişleri Bakanlığının yazısından anlaşılmaktadır. BOA. HR. SYS., 2137/21-1.

Bakanlığı'na gönderilen bir belge, devletin konuya en üst düzeyde nasıl yaklaştığını göstermesi açısından oldukça ilgi çekicidir. Belgede; Osmanlı Devleti'nde bulunan Polonyalı sivil esirlerin zor durumda olanlarının tahliye edilmiş olduklarını, sayıları az olan Polonyalı savaş esirlerinin tahliyelerinin uygun olduğu ifade edilmiştir. Ayrıca 16 Şubat 1918 tarihli ve 54 numaralı bir tezkerenin Meclis-i Vükela'da görüşüldüğü belirtilmektedir. Söz konusu belgede; Meclis-i Vükela'da Polonyalı esirlerin ülkelerine iadeleri konusunun değerlendirilerek dönüşlerine izin verilmesinin mümkün görüldüğü dile getirilmiştir²⁶.

4 Mart 1918 tarihli belge ise Meclis-i Vükela görüşünün dışında bir mahiyet taşımaktadır. Harbiye Nezareti Üsera Muamelat Şubesi'nden Enver Paşa imzalı Dışişleri Bakanlığı'na gönderilen belgede; daha önce de Polonyalı esirlerin ülkelerine iade edilmeleri konusunda taleplerin geldiğini, Meclis-i Vükela'nın da bu yolda olumlu görüş belirten yazısının bakanlığa intikal ettiğini, Polonyalı esirlerin memleketlerine dönüşlerine müsaade edilmesinin öncelikli olarak Almanya Hükümeti'nin iznine bağlı olduğu ifade edilmiştir²⁷.

19 Mart 1918 tarihli Dışişleri Bakanlığı'ndan Berlin Büyükelçiliği'ne gönderilen bir başka vesikada; Polonyalı savaş esirlerinin tahliye edilmesinin Meclis-i Vükela tarafından istenmiş olmasına karşın Harbiye Nezareti'nden gelen bir tezkerede Almanya'da hiç bir Polonyalı esirin memleketlerine terhis edilmediği belirtilmektedir. Belgede; mevcut şartların İstanbul Alman Askeri Temsilciliği'nden bildirildiğini, bütün bunlar bir araya getirildiğinde; Osmanlı Devleti nezdinde bulunan Polonyalı esirlerin memleketlerine dönüşleri konusunda ilk önce Alman Hükümeti'nin onayının alınması gerektiğinden söz edilmektedir. Ayrıca, söz konusu iadeler için Alman Hükümeti nezdinde gerekli teşebbüslerde bulunmasının şart olduğu bildirilmiştir²⁸. Berlin Büyükelçiliği de gerekli başvuruda bulunmuş ancak beklenen alınamamıştı.

1 Ocak 1918 tarihli bir belge, Polonyalı esirlerin ülkelerine iadesi konusuna daha farklı bir bakış açısı getirmektedir. Osmanlı Harbiye Nezareti Üsera Muamelat Şubesi'nden Dışişleri Bakanlığı'na gönderilen yazıda; Almanya'dan hiç bir Polonyalı esirin terhis olunmadığı Osmanlı Devleti'nin muhafazası altında bulunan Polonyalı esirlerin de şimdilik terhislerinin istenmediği ifade edilmişti. Söz konusu yazıda sadece Polonya Askeri Hükümeti'nin onayı ile Polonyalı esirlerden bir kaçının önemli sebeplerden

²⁶ BOA. HR. SYS., 2228/39-4.

²⁷ BOA. HR. SYS., 2229/36-1.

²⁸ BOA. HR. SYS., 2229/36-2.

dolayı memleketlerine dönmelerine izin verilebileceği belirtilmişti. Vesikada; Alman Ordusu Başkomutanlığı'nın bilgilendirmesine atfen İstanbul Alman Askeri Murahhaslığı'ndan konuyla ilgili bilgi verildiğinden söz edilmişti. Yukarıda verilen iki belge, dikkatle incelendiğinde Sadaretle Harbiye Nezareti'nin Polonyalı esirlerin ülkelerine iadesi konusunda farklı yaklaşımlar sergiledikleri görülecektir. Harbiye Nezareti'nin bakış açısının şekillenmesinde daha çok İstanbul Alman Askeri Murahhaslığı'nın Alman Orduları Başkomutanlığı'nın görüşleri doğrultusunda değerlendirme yapmasının etkili olduğu dikkatten kaçmamaktadır²⁹.

Tabiiyet Sorunları

Polonyalı esirlerin ülkelerine iadelerinde tabiiyet meselesi oldukça önemli sıkıntıların yaşanmasına ve sürecin uzamasına yol açmıştır. Konuyla ilgili olarak 29 Ocak 1920 tarihli bir belgede; Osmanlı topraklarında vefat etmiş Polonyalı esirlerin isimleri, defnedildikleri mahaller, bunlara ait hatırat ve diğer olayları detaylarıyla kapsayan bir listenin düzenlenmesi istenmişti³⁰. Çeşitli nedenlerden dolayı Polonyalıların bu istekleri tam anlamıyla yerine getirilememiş bunda da tabiiyet sorunları, Rus tebaası olarak gözüken pek çok Polonyalının kayıtlara Rus vatandaşı olarak geçmesinin büyük bir payı olmuştur.

Osmanlı Devleti'nin muhafazası altında bulunan Polonyalı esirlerin Osmanlı belgelerinde daha çok Rus vatandaşı olarak geçtiği görülmektedir. 1 Ocak 1921 tarihli bir belge konuyu detaylandırması açısından dikkat çekmektedir. Osmanlı Harbiye Nezareti'nden Osmanlı Dışişleri Bakanlığı'na gönderilen 1 Ocak 1921 tarihli belgede; Rus Ordusu'na mensup Osmanlı topraklarında vefat eden Rus esirlerinin ırk itibarı ile hangi millete mensup olduğunun ayırımının imkânsız olduğundan bahsedilmektedir. Belgede devamla, Rus Ordusu'na mensup olan ve Polonya memleketi tarafından talep edilen Polonyalı esirlerin vefat listelerinin Esirler Komisyonu'na tespit edilerek gönderilmesinin çok zor olduğu dile getirilmiştir. Vesikada; bu açıklamalar yapıldıktan sonra Rus esiri olarak kayıtlara geçenlerden isim ve mevkii itibarı ile Polonyalı oldukları, bir Polonyalı tarafından belirlenenlerin Polonya Temsilciliği tarafından gönderilecek, kısmen Türkçe ve Fransızcaya

²⁹ BOA. HR. SYS., 2228/39-3; Aynı türden bir başka belge de Viyana Sefiri Hilmi Paşa'nın Dışişleri'ne gönderdiği'dir. Hilmi Paşa, 4 Eylül 1918 tarihli ve 364 numara ile gönderdiği belgede; kendisinin bakanlığa ilettiği 8 Mart 1917 tarihli bir vesikadan söz etmekte ve Polonezya Krallığı ahalisinin Avusturya-Macaristan dahilinde sakin olanların burada nasıl tanındıklarını hangi muameleye tabi tutulduklarını bildirdiğini, bu bilgilerin dışında ne tür farklı malumatın istendiğini sormaktadır. Onun bu yazısından Mart 1917 tarihinden beri Polonyalı esirlere nasıl muamele yapılacağı konusunda Osmanlı yöneticilerinin muallakta olduklarını ve müttelikleriyle esirlerin değişimi konusunda ortak bir fikir arayışı içinde olduğu, anlaşılmaktadır. BOA. HR. SYS., 2346/9-2.

³⁰ BOA. HR. SYS., 2212/27-1, 7.

hâkim bir memura Esir Müfettişliği tarafından işlem yaptırılması önerilmektedir³¹.

Polonya'da Bulunan Osmanlı Esirleri

Polonya'da Osmanlı esiri çok az sayıda tespit edilebilmiştir. Osmanlı askerleri ferdi olarak Rusya'dan Polonya üzeri vatanlarına dönerken esir edilmişlerdi. Rusya'nın savaştan çekilmesi ve ardından imzalanan Brest-Litovsk Antlaşması gereği olarak; Rusya'nın muhafazası altında bulunan Osmanlı askeri esirlerinden cüzi bir kısmı Polonya yolu ile dönmeye çalışmışlardır. Bunlardan bir kısmı yollarda çeşitli zorluklarla karşılaşmışlar, parasız, iaşesiz kalmışlardır. Bazılarının yurtlarına dönüşlerine de sağlık durumları elvermemiştir. Polonya'daki Osmanlı esir askerlerinin ilginç örneklerinden birisi 29 Ocak 1920 tarihli bir belgede görülmektedir. İsmail Sefer, İsmail Şasa, Nesimi oğlu İsmail adlı üç Osmanlı askeri Krakov ve Cieszny hastanelerinde çeşitli nedenlerden dolayı vefat etmişlerdir. Bunların ölüm ilmuhaberleri, üzerlerinde bulunan evrak ve diğer özel eşyaları İstanbul'daki Polonya Temsilciliği aracılığı ile Dışişleri Bakanlığı'na intikal etmiştir³².

SONUÇ

Osmanlı-Polonya ilişkileri genel olarak değerlendirildiğinde dostluk çerçevesinde gelişen temaslar bütünü denilebilir. Birinci Dünya Savaşı esirler açısından bakıldığında genel seyri uygun şekilde gelişmiştir. Polonya topraklarının gerek Almanya gerek Rusya tarafından çeşitli defalar işgali bölgenin istikrarsızlığının en önemli nedenlerden birisi olmuştu. Polonyalılara karşı Osmanlı Hükümeti'nin tarihi dostane tavır belgelerden de anlaşıldığı üzere Birinci Dünya Savaşı boyunca da devam etmişti.

Osmanlı Devleti savaş esnasında zor durumda olan Polonyalı sivil esirleri ülkesine iadelerinde herhangi bir tereddüt göstermemiş elinden geldiğince hızlı hareket etmek istemişti. Buradaki en önemli ölçü Polonyalıların tabiiyetlerinin belirlenmesi olmuştu. Polonyalı sivil ve asker esirler Polonya toprakları Ruslar tarafından işgal edildiğinden Osmanlı kayıtlarına Rus vatandaşı olarak kaydedilmişlerdi. Polonya bağımsızlığını ilan ettikten sonra temsilcileri vasıtasıyla Osmanlı Devleti'ne Polonyalı sivil ve asker savaş esirlerinin iadesi istenmişti. Osmanlı kayıtlarında Rus tebaası gözüken Polonyalıların kimlik tespitlerinin yapılarak ülkelerine iadesi belgelerden de anlaşıldığı üzere bir hayli zor ve tehirli olmuştu.

³¹ BOA. HR. SYS., 2212/7-3

³² BOA. HR. SYS., 2212/7-1, 2.

Gecikmenin en önemli nedenleri arasında Osmanlı Devleti'nin o dönem müttefikleri olan Almanya ve Avusturya-Macaristan'ın konu ile ilgili olumsuz tutumları olmuştur. Bilhassa Almanya'nın Rus Ordusu Esiri adı altında Polonya kökenlileri fabrikalarda işçi olarak çalıştırması bu konudaki en önemli engeller arasında yer almıştır. Bunun yanı sıra Almanya'nın muhafazasında bulundurulmuş Polonya kökenli sivil ve asker esirlerin ülkelerine iade edilmesi süreci bu ülkede bulunan Osmanlı elçiliği tarafından dikkatle takip edilmiş, esir değişimlerinde ortak zaman diliminde hareket edilmesi tavsiye olunmuştur. Brest-Litovsk Antlaşması'nın ardından istiklaline kavuşmuş Polonya Krallığı'nın devletlerarası hukuka göre tanınması süreci bir hayli uzun tutulmuştur. Polonya Krallığı'nın hukuki durumu, sınırları, anayasası, üçüncü ülkeler tarafından tanınması, gibi konular devletlerarası hukuk açısından uzun değerlendirmelere tabi tutulmuş genel teamüller ve tanımlamalar eşliğinde uygulamaların nasıl yapılması gerektiği kararlaştırılmıştır. Bu konudaki Bab-ı Ali Hukuk Müşavirliği'nin hukuki değerlendirmeleri ve uygulama teklifleri konuya ışık tutacak mahiyet taşımaktadır. Osmanlı Hükümeti esirlerin Polonya'ya iadeleri konusunda genel olarak iki ayrı görüşün dile getirildiği bir ikileme karşılığında kalmıştı. Dışişleri Bakanlığı ve Sadaret makamı Polonyalı esirlerin ülkelerine iadesi konusunda daha istekli bir tavır sergilenmesini isterken Harbiye Nezareti, Başkomutanlık makamları konuyu Almanya ile ortaklaşa bir tavır sergileyerek çözümlemenin doğru olduğunu savunmuşlardır. Almanya'nın Polonyalı savaş esirlerini iade sürecinin daha yakından takip edilerek esirlerle ilgili uygulamalarda buna göre hareket edilmesi istenmiştir. Bütün bu nedenler Osmanlı Devleti'nin muhafazası altında tutulan Polonyalı sivil ve asker savaş esirlerinin ülkelerine iadesi sürecini geciktirmiştir.

BİBLİYOGRAFYA

A. Arşiv Belgeleri

Başbakanlık Osmanlı Arşiv Belgeleri;

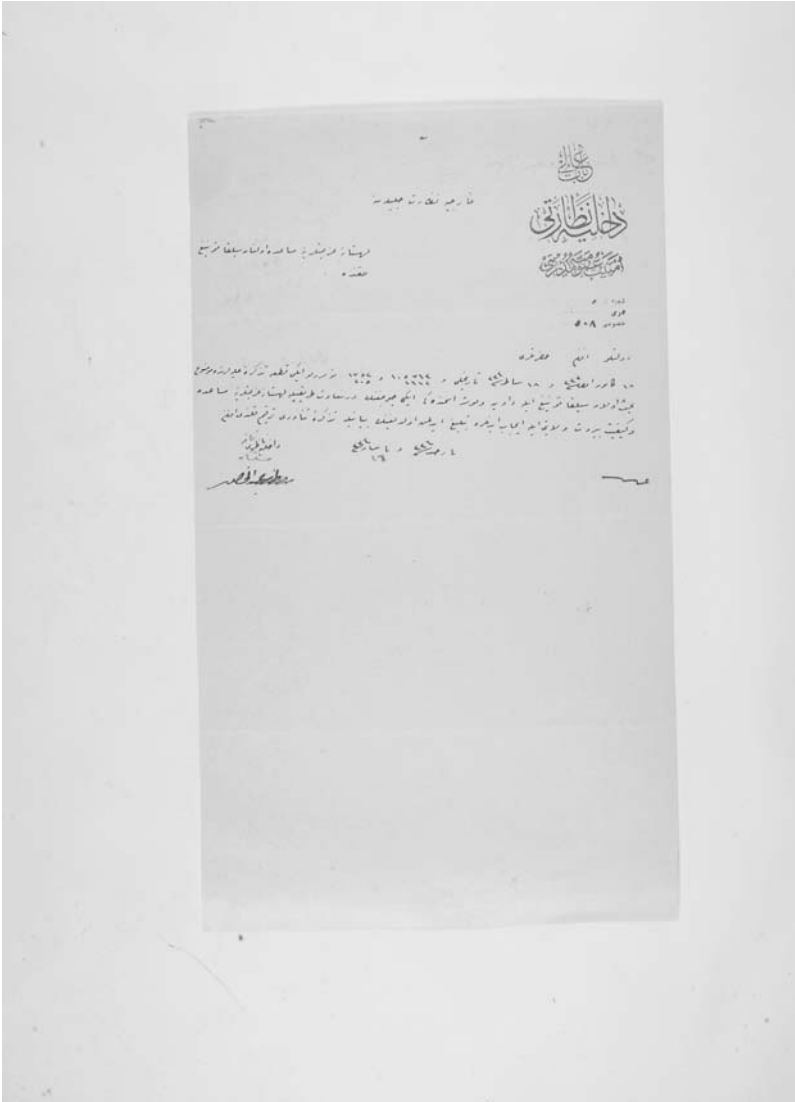
Hariciye Nezareti Siyasi Kısım Evrakı; BOA. HR. SYS; 2136/9-1, 2136/9-2, 2137/21-1, 2212/7-1, 2212/7-2, 22212/7-3, 2212/27-1, 2212/27-7, 2227/61-1, 2228/39., 2228/39-1, 2228/39-2, 2228/39-3, 2228/39-4, 2229/36-1, 2229/36-2, 2346/10, 2346/12-2, 2346/9-2, 2346/15-3, 2434/70-1, 2.

B.Kitap ve Makaleler

- Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu; *Okul Sözlüğü*, Ankara 1994.
- Çanlı, Mehmet; *Millî Mücadele Döneminde Türk-Yunan Esirleri ve Mübadelesi, (1920-1923)*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 1993.
- Genel Kurmay Başkanlığı; *İngilizce-Türkçe Askerî Terimler Sözlüğü*, Genel Kurmay Başkanlığı Yayınları, Ankara 1971.
- Kıran, Muzaffer; *Harp Esirleri*, Ankara 1958.
- Malay, Hasan; *Çağlar Boyu Kölelik*, Ankara 1990.
- Özel, Ahmet "Esir", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. II, İstanbul 1995.
- Pakalın, Mehmet Zeki; *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. I, İstanbul Millî Eğitim Basımevi, İstanbul 1983.
- Uçaroğlu, Rifat; *Siyasi Tarih*, Der Yayınları İstanbul 2013.
- Soysal, İsmail; *Tarihçeleri ve Açıklamaları ile Birlikte Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları, (1920-1945)*, C. I, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2. Baskı, Ankara 1989.
- Türk Hukuk Kurumu; *Türk Hukuk Lûgati*, 4. Baskı, Ankara 1998.
- Şemsettin Sami, *Kamus-ı Fransızca'dan Türkçeye Lûgat Kitabı*, Mihran Matbaası, C. II, İstanbul 1315.

EKLER

DELEGATION
DU
GOUVERNEMENT POLONAIS
AUPRES DE LA SUBLIME PORTE

CONSTANTINOPLE, LE 29 Novembre 1920.

18883/20

NOTE VERBALE.

La Délégation du Gouvernement Polonais auprès de la Sublime Porte a l'honneur de vous faire parvenir sous ce pli les actes de décès de trois militaires ottomans:

Ismail Seffer; Ismail Chasa; Messym Oghlu Ismail, morts dans les hôpitaux de Cracovie et de Gieszyn, ainsi que le porte-feuille de l'un d'eux, Messym Oghlu Ismail, contenant un livret de travail en langue russe.

La Délégation du Gouvernement Polonais auprès de la Sublime Porte sachant combien le Gouvernement Impérial a porté d'intérêt aux prisonniers et militaires polonais des différentes armées ayant eu contact avec les armées ottomanes, et, désirant établir la liste de ceux de ces militaires morts sur le territoire ottoman ainsi que le lieu de leur inhumation, les circonstances et les souvenirs les touchant, crois pouvoir venir vous demander aujourd'hui de bien vouloir lui fournir avec les actes de décès des défunts tous les renseignements possibles à leur sujet, en vous en exprimant d'avance toute sa gratitude.

MINISTRE DES AFFAIRES
ETRANGERES
L'EMPIRE OTTOMAN.

BOA. HR. SYS, 2212/7-1